

Varauusaegse misjonäri kuvand hindudest Lõuna-Indias

Erki Lind

Sissejuhatus

Viimase aja ajalooteaduse üks aktuaalsemaid teemasid on olnud misjon. Misjoni uurimine pakub ainulaadset võimalust jälgida eurooplaste varaseid kultuurikontakte teiste maailmajagude rahvastega ning seega näha, millist mõju avaldasid uusaegsed maadeavastused nii psühholoogiale kui kultuurile. Viis, kuidas võõraid mõisteti, aitab meil omakorda mõista tolleaegseid eurooplasi, kelle mõttemaailmale see valgust heidab, ja kogu Euroopa kujunemislugu. Religiooniteadlastele pakub huvi religioonidevaheline interaktsioon ning ühtlasi nii teoreetiline kui ka üldinimlik küsimus: kas teise mõistmine on võimalik?

Neile küsimustele saab läheneda eelkõige selle kuvandi kaudu, mis protagonistidele võõra kultuuri esindajatest on kujunenud. Selles mõttes torkab teiste seast positiivselt silma Taani-Halle misjon Indias, mille kuulutajad lähenesid hindudele, keda nad pöörata soovisid, oma ajastu kohta erandliku avatusega.

Taani-Halle misjon Tranquebaris

Taani-Halle misjoni näol oli tegu esimese organiseeritud luterliku misjoni-ga. Võrreldes katoliiklikega on 18. sajandil alguse saanud luterlik misjon

nii poliitilistel kui teoloogilistel põhjustel¹ hilise algusega. Alles pietismi tekkega ja protestantlike valitsejate esimeste kolooniatega oli olukord 18. sajandi alguseks muutunud misjoni jaoks piisavalt soodsaks.

Idee saata misjonäre oma kolooniatesse pärines Taani kuningalt Frederik IV-lt (1671–1730), tegelikult juhiti misjonit aga pietismi keskuses Halles oma aja mõjukaima pietisti August Hermann Francke (1663–1727) juures, sellest ka nimi Taani-Halle misjon. Sealjuures saigi eelkõige pietismist, vagadusele rõhku panevast liikumisest luterluse sees, peamine misjoni näo kujundaja. Francke jaoks oli misjon ühest küljest võimalus oma teoloogia ellurakendamiseks ja misjonäride näol oma üleilmse kirjavahetuse võrgustiku laiendamiseks, teisest küljest oli tema aga protestantlikus Euroopas üks väheseid, kes suutis lahendada misjoni keerukat organisatoorset külge.

Misjoni sihtkohaks sai Tranquebar, indiapäraselt Tharangambadi, Taani koloonia India subkontinendi kagurannikul, tänapäeva Tamil Nadu osariigis, ning esimeste misjonäridena jõudsid sinna 1706. aastal Bartholomäus Ziegenbalg (1682–1719) ja Heinrich Plütschau (1677–1752). Misjonärid olid kohustatud Hallesse aru andma, nende aruannete põhjal avaldati — loomulikult pärast tsensuuri läbimist — misjoniajakirja *Hallesche Berichte* (Halle Teated, ilmus 1710–1722), edaspidi HB, mis on peamiseks allikaks Taani-Halle misjoni kohta.

Kõigi huviliste rõõmuks on aastakümnete vältel ilmunud ajakiri pandud täielikult internetti vabalt lugemiseks. Seda saab lugeda *Franckesche Stiftung* kodulehel.²

Bartholomäus Ziegenbalg

Antud artikli seisukohast pakub huvi just misjoni algusaeg, eelkõige Bartholomäus Ziegenbalgi ning mõnel määral ka Johann Ernst Gründleri (1677–1720) töö. Ziegenbalg saabus Indiasse noore mehena, pärast Tranquebari jõudmist heitis ta Plütschauga liisku, kumb neist kauemaks Indiasse jääb ja

¹Luterliku ortodoksia vastuseisu teoloogilistest tagamaadest vt nt Jens Glebe-Møller. *The Realm of Grace Presupposes the Realm of Power*. — Andreas Gross, Y. Vincent Kumaradoss, Heike Liebau (Ed.). Halle and the Beginning of Protestant Christianity in India. Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen, 2006, lk 92.

²<http://www.francke-halle.de>,
otse link *Hallesche Berichte* on <http://192.124.243.55/digbib/hb.htm>

seega, kumb õpib portugali ja kumb tamili keelt.³ Liisk langes Plütschaule, aga läks siiski nii, et noorem ja kahtlemata keelte peale andekam Ziegenbalg asus tamili keelt õppima ning jäi Indiasse elu lõpuni.

Kuigi keele õppimine ta enda sõnutsi kerge ei olnud,⁴ suutis ta selle kiiresti omandada ning seega oli tal olemas ligipääs tamili kultuurile, ühiskonnale ja religioonile, mis teistel eurooplastel puudus. Seda kasutas ta ka ära ning pühendas eriti oma Indias viibimise esimestel aastatel palju aega just nimelt hinduismi uurimiseks. Ta ei pidanud alustama päris puhtalt lehelt, vaid sai kasutada oma eelkäijate jesuiitide töid, nagu Henrique Henriques (1548–1600) ja tõenäoliselt ka Roberto de Nobili (1577–1656). Kokku nimetas ta oma *Bibliotheca Malabrica*'s kuutteist katoliiklaste teost. Lisaks olid Lõuna-Indiast kirjutanud veel mõned eurooplased, nagu Philipp Baldaeus, David Nerreter või Alexander Rossäus.⁵

Teiste eurooplaste tööde suhtes oli Ziegenbalg aga kriitiline. Ta nägi, et nende antud informatsioon on tihti ekslik, mida ta ise põhjendas sellega, et need autorid ei osanud tamili keelt.⁶ Samal ajal oli ta 1708. aasta lõpuks ehk kahe aasta jooksul pärast Indiasse saabumist läbi lugenud 119 tamilikeelset teksti⁷ ning hakkas üsna pea ise tamili hinduismi kohta kirjutama.

Bartholomäus Ziegenbalgi tekstid

Bartholomäus Ziegenbalgi töödest hinduismi ja India kultuuri kohta tuleks eelkõige esile tõsta kahte teksti: “Malabari paganlus” (Malabarisches Heidenthum) ja “Malabari jumalate genealoogia” (Genealogie der Malabarischen Götter). Vahemärkusena tuleb mainida, et Malabar, mis on piir-

³ Andreas Gross. Introduction. — A. Gross jt 2006, lk 142.

⁴ Oma keeleõppest kirjutas ta väljaandes *Merckwürdige Nachricht aus Ost-Indien*, lk 14–16 ja HB, 6. Cont.

⁵ Gita Dharampal Frick. Malabarisches Heidenthum: Bartholomäus Ziegenbalg über Religion und Gesellschaft der Tamilen. — Michael Bergunder. Missionsberichte aus Indien im 18. Jahrhundert: Ihre Bedeutung für die Geistesgeschichte und ihr wissenschaftlicher Quellenwert für die Indienkunde. Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen, 1999, lk 128; Arno Lehmann. Es begann in Tranquebar: Die Geschichte der ersten evangelischen Kirche in Indien. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1956, lk 52.

⁶ *Ibid.*

⁷ Eugene F. Irschick. Conversations in Tarangambadi: Caring for the Self in Early Eighteenth Century South India. — Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East 2003.

kond Edela-Indias, tänapäeva Kerala ja Karnataka osariikides, oli 18. sajandi kõnepruugis Euroopas kasutusel kogu Lõuna-India, sh kõnealuse Tamil Nadu kohta. Need on need kaks Ziegenbalgi teksti, mida võib otseselt indoloogiliseks nimetada. Sellistena olid nad oma ajast eest, kuid mõlemad raamatud jäid tema eluajal ilmumata.⁸

Malabarisches Heidenthum üritab anda lugejale täielikku ülevaadet Lõuna-India religioonist ja kultuurist, seal kirjeldatakse erinevaid hinduismi vorme ja tamili kirjandust, teoloogiat, metafüüsikat, filosoofiat, eetikat, ühiskonnakorraldust, religioosseid tähtpäevi, mitmesuguseid jumalateenistuse vorme, kombeid ja mõnevõrra ka loodusteadusi ning kunste. *Genealogie* on mõeldud sellele täienduseks, ja seal tutvustatakse hindude jumalaid.

Sedavõrd süstemaatiline töö, milles arvestatakse nii religiooni praktikat, hindude endi ütlusi ja arvamusi kui ka kõnealusel ajal levinud tekste, eristub selgelt teistest kaasaegsetest misjonikirjadest, milles keskenduti enamasti vaid hinduismi välisele küljele — rituaalidele ja templitele.⁹ Kuigi need kaks teksti on juba peaaegu kolm sajandit vanad, on neil ikkagi suur teaduslik väärtus, sest Ziegenbalgil oli võimalus kirjeldada Lõuna-India religioosset elu ajal, mil see oli Euroopa mõjudest veel peaaegu täielikult puutumata. Ning kuigi ta seisukoht oli kõike muud kui neutraalne, piirdub ta üldjuhul etnoloogilise kirjeldusega ja oma ajastu kohta leiab nendest teosest küllaltki vähe poleemikat. Enamik peatükke sisaldab ka hinduistlike tekstide näiteid ja mõned mantrad on isegi tervikuna ära toodud.¹⁰

Lisaks sellele tõlkis Bartholomäus Ziegenbalg ka kolm tervikteksti: moraalifilosoofilised *Nitivenba* (Ziegenbalgil “Nídiwunpa”), *Konraiventhan* (Kóndei Wénden) ja *Ulakaniti* (Ulaga Nídi). Tegu on tõenäoliselt esimeste tõlgetega tamili keelest mõnda mitte-india keelde.¹¹ Need *Kleine-*

⁸*Genealogie* kirjutas ta 1713. aastal, esimest korda ilmus osa sellest Berliinis 1791. a pealkirja all “Beschreibung der Religion und heiligen Gebräuche der Malabarischen Hindus, nach Bemerkungen in Hindostan gesammelt”, täielikul kujul aga alles 1867. a Wilhelm Germanni poolt Madrases.

Malabarisches Heidenthum’i eessõna pärineb 1711. aastast, ilmus see aga alles 1926. a Amsterdamis, väljaandjaks Willem Caland.

⁹Hanco Jürgens. On the Crossroads: Pietist, Orthodox and Enlightened Views on Mission in the Eighteenth Century — A. Gross jt 2006, lk 26.

¹⁰Bartholomäus Ziegenbalg. *Malabarisches Heidenthum*. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 1926, lk 108–109.

¹¹E. F. Irschick 2003, lk 262.

*re Schriften*¹² (Väiksemaid kirjutisi) nime all ilmunud tekstid jäid samuti kui *Genealogie* ja *Malabarisches Heidenthum* tema eluajal avaldamata, ent Ziegenbalgi kirjutatud eessõna ilmus juba HB esimeses osas.¹³ Just see eessõna on aga eriti huvipakkuv, kuna selles väljendab autor oma vaateid hindude religiooni ja kultuuri kohta ja selgitab ka oma motiive nendega tegelemiseks.

Bartholomäus Ziegenbalg kirjutab ka esimese tamili keele grammatika.¹⁴ Erinevalt hinduismialastest kirjutistest, mis tundusid 18. sajandil ideoloogiliselt kahtlased ja ohtlikudki ega läbinud Halle tsensuuri, ilmus suure praktilise väärtusega grammatika juba 1716. aastal.

HBs ilmunud kirjutistest tuleb välja tuua eelkõige *Malabari korrespondents* (Malabarische Korrespondenz) ja “Vestlused” (Gespräche). “Vestlused”, nagu nimigi ütleb, on Ziegenbalgi kirjapandud kõnelused tamilitega, kelle seas oli nii hindusid kui moslemeid, samuti väga erineva sotsiaalse taustaga inimesi. Kirjatüki näol on tegu eheda propagandateosega: enamik vestlusi on kirja pandud skeemi järgi, kus misjonär kohtub mõne tamiliga, seejärel vastab küsimustele, peab diskussiooni või — kui on tegu suurema rahvahulgaga — peab jutlust. Väitluses suudab ta oma argumentidega oponendi seljatada ning lahkub, jättes huvitatud kuulajaile enda kirjutatud raamatukesi kristluse kohta. Kuigi on võimatu öelda, mil määral kirjas olevad kõnelused tegelikkuses aset leidsid, leiab *Gespräche*’st hulgaliselt informatsiooni Lõuna-India ühiskonna kohta, ja milles seisneb teksti suurim väärtus — indialaste endi arvamus.

Just sellest aspektist lähtuvalt on aga veelgi väärtuslikum *Malabari korrespondents*, mis kujutab endast kokku 99 HBs ilmunud kirja aastatest 1708–1714. Valik kirju on ka raamatuna välja antud, väljaandjaks on Kurt Liebau.¹⁵ Kirjadele on misjonäride poolt lisatud kommentaarid, suurem osa tööst pärineb Ernst Gründlerilt, mitte Ziegenbalgilt, nagu varem arvati.¹⁶ Kuigi fiktiivne kirjavahetus oli 18. sajandil populaarne kirjandusžanr, on

¹²B. Ziegenbalg’s kleinere Schriften. Hrsg. von Willem Caland. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 1930.

¹³HB, 1. Cont, lk 44–62.

¹⁴Bartholomäus Ziegenbalg. Grammatica Damulica. Hrsg. von Burchard Brentjes. Halle (Saale): Univ. Halle-Wittenberg, 1985 [1716].

¹⁵Johann Ernst Gründler, Bartholomäus Ziegenbalg. Die malabarische Korrespondenz: Tamilische Briefe an deutsche Missionare. Eine Ausw. Eingel. und erl. von Kurt Liebau. Sigmaringen: Thorbecke, 1998.

¹⁶*Ibid.*

alust arvata, et vähemalt osa kirju on ehtsad, ning paljude kirjade autoriks peavad kaasaegsed uurijad Ziegenbalgi tamili keele õpetajat Aleppat.¹⁷

Teiste kirjade autorite kohta puudub täpne info, kuivõrd nimesid ega üldse mingit isiklikku informatsiooni nende kohta pole toodud. Kirjade sisust aga selgub, et nad erinevad oma haridustasemelt, seisuselt ja sellest tulenevalt ka religioonipraktikalt ja maailmavaatelt. Tõsi — eelduseks on, et tegu on kirjaoskajatega, mis ikkagi tähendab, et madalamate ühiskonnakihtide esindajaid nende hulka ei kuulunud. Kui aga arvestada, et jesuiidid, olles enne Taani-Halle misjonäre ainukesed, kes india kultuuri ja religiooni kohta arvestatavat teavet kogusid, piirdusid ainult braahmanitest informantidega, on selge, kui väärtuslik on *Malabari korrespondents* etnoloogiliselt.

Täiesti revolutsiooniline on aga tõik, et misjonärid lasid siis indialastel ise enda eest ilma vahendajateta kõneleda. Nad said Euroopa lugejale avaldada arvamust oma kultuuri ja religiooni, kuid niisamuti kristluse kohta ja seda isegi kritiseerida. Seda laadi kristluse kriitikat said pietistidest misjonärid kasutada selleks, et lugejaid Euroopas meeleparandusele kutsuda.¹⁸ Sellegipoolest on selge, et 18. sajandil oli teistest maailmajagudest ja teisest religioonidest pärit inimeste poolt niisugune eurooplaste hindamine täiesti erakordne sündmus, sest moraal ja eetika olid tolleaegses mõtlemises veel lahutamatud kristlusest, mis asetas kristlased ülejäänud inimestest kõrgemale.

Nii oli misjonäride Ziegenbalgi ja Gründleri töö eelduseks see, et nende kuvand indialastest ja eelkõige hindudest¹⁹ erines põhimõtteliselt Euroopas käibel olevast pildist, mis nägi neid kas “metslaste” või “orientaalidena” ja “eksootidena”. Mis puudutab eurooplaste lävimist teiste kultuuridega, siis Taani-Halle misjoni algus langes ajalooliselt murdelisse aega. Ühelt poolt olid viimaste sajandite maadeavastused avardanud eurooplaste jaoks märgatavalt maailma piire, teiselt poolt oli aga kätte jõudmas aeg, mil nad hakkasid selles avardunud maailmas üha enam poliitiliselt domineerima. See avaldus ka uues üleolevas suhtumises teistesse kultuuridesse ja rahvastesse, mis mõjutas ka otseselt misjoneid. Jesuudi misjon Indias ja Hiinas, mille eripäraks oli akommodatsioonimeetod ning avatud suhtumine sihtmaa

¹⁷E. F. Irschick 2003, lk 262.

¹⁸Rekha Kamath. Die Darstellung Indiens in den Briefen und Berichten Bartholomäus Ziegenbalgs. — Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften, nr 13, juuli 2002.

¹⁹Moslemid pälvisid Ziegenbalgilt märksa vähem tähelepanu — ilmselt polnud islam erinevalt hinduismist eurooplastele võõras ja lootus moslemeid pöörata oli tunduvalt väiksem kui hindude puhul.

kultuuri — tõsi küll, eelkõige misjonistrateegilistel kaalutlustel²⁰ — pälvis Euroopa haritud ringkondades suurt populaarsust, samal ajal oli aga Roomas parajasti käimas nn riituste tüli, mis päädis akommodatsioonimeetodi keelamisega,²¹ jättes pikaks ajaks Taani-Halle misjoni ainukeseks kahesuunaliseks kultuurikontaktiks.

Muutused toimusid nii filosoofias kui teoloogias, millest annab tunnistust ka pietismi levimine. Pietistid uskusid erinevalt luterlikust ortodoksiast muu hulgas nn loomulikku valgust, mille järgi on võimalik Jumalat näha ka ilma pühakirjata. Saksa filosoof Christian Wolff väitis koguni 1721. aastal oma kõnes hiina filosoofiast, mis oli jesuiitide töö tulemusel Euroopas parajasti aktuaalne teema, et vooreslik ühiskond on võimalik ka ilma teadmista Jumala kohta, ning võrdles hiinlaste tarkust kristlikuga.²² Ziegenbalgi-sarnaste pietistide jaoks läks niisugune arvamuseavaldus muidugi liiga kaugemale, sest lunastus kui religiooni eesmärk oli tema arvates ikkagi vaid kristluse kaudu saavutatav — vastasel korral poleks ta misjonitööl ju mõtetki. Ent ainuke vahe eurooplaste ja indiaanlaste vahel oli Ziegenbalgi jaoks religioonis — ning tema eesmärk oli seegi barjäär kaotada. Inimestena olid hindud aga talle samaväärsed,²³ kuna neilgi olevat “loomuliku valguse” abil ettekujutus Jumalast ja nende moraalifilosoofiagi polevat Euroopa omaga võrreldes vähem väärtuslik.

Misjonäri kuvandi tähendus

Bartholomäus Ziegenbalgi enda kuvand ja see, mida ta Euroopasse vahendas, on tõlgendamisel eri tähendusega. Pilt, mille HB lugejad Euroopas

²⁰Vt eelkõige Wenchao Li. *Die christliche China-Mission im 17. Jahrhundert: Verständnis, Unverständnis, Mißverständnis*. Stuttgart: Steiner, 2000. Keda huvitab aga teise poole arvamus, võib vaadata Iso Kern. *Buddhistische Kritik am Christentum im China des 17. Jahrhunderts*. Bern: Lang, 1992.

²¹Jesuiitide akommodatsioonimeetod, mis nägi ette kohalike tavade integreerimist kristlusesse, keelustati Indias 1734. ja Hiinas 1715. a.

²²Hanco Jürgens. *On the Crossroads: Pietist, Orthodox and Enlightened Views on Mission in the Eighteenth Century* — A. Gross jt 2006, lk 12.

Wolffi kõne vt Christian Wolff und Michael Albrecht. *Oratorio de Sinarum philosophia practica: Rede über die praktische Philosophie der Chinesen*. Hamburg: Meiner, 1985, lk 27–37.

²³R. Kamath 2002.

said, kujundas Euroopa kultuurilugu. HB oli Euroopas väga populaarne, lugejate hulka kuulusid ka paljud vaimueliidi esindajad.

Misjonäride roll võõraste maade kohta informatsiooni hankimisel oli varausajal tohutult suur, kuna sellel ajal oligi vaid kaks peamist informatsiooni-ooniallikat — misjonärid ja reisikirjad. Loomulikult oli misjonäride kogutud informatsioon hulga väärtuslikum, nad olid kõik saanud oma aja parima hariduse ja tegutsesid kõikidel kontinentidel. Misjonäridel on just informatsiooni kogujatena esmane tähtsus Euroopa majanduslikule, poliitilisele ja sõjalisele ekspansioonile kaasaaitamisel.²⁴

Niisiis võib misjonäre vaadelda nii informatsiooni- kui kultuurivahendajatena ja seega on Ziegenbalgi esitatud kuvandi näol tegu ajaloo teadust huvitava probleemiga. Informatsiooni hankimine tunnetuslikult võõra kohta on viis võõra kui sellisega toime tulla. Misjoni eesmärk on võõras assimileerimise kaudu üldse ära kaotada. Aga kultuuriline assimileerimine misjoni abil toimib vaid siis, kui muud erinevused peale religiooni on ületatud. See tähendab, et kristianiseerimise ja europiseerimise vaheline piir on imeõhuke.

Hans-Joachim Klimkeit on öelnud, et terve traditsiooni täielik elimineerimine on “antropoloogiliselt võimatu” ja “kristlikult vastutustundetu”.²⁵ See on probleem, millega iga misjonär peab silmitsi seisma. Bartholomäus Ziegenbalgi arvates, kelle sümpaatia tamilite ja nende kultuuri vastu paisatab ilmne, oli sisemine konflikt möödapääsmatu, sest misjonärina ei saanud ta põhimõtteliselt hinduismi aktsepteerida, kuid samas oli misjonitöö jaoks vaja hinduismi tunda, tundmaõppimine aga nõuab enda avamist õpitavale.

Seega on misjonäri isiklik kuvand religiooniteaduslik probleem teise religiooni mõistmise võimalikkusest. Viisi, kuidas Ziegenbalg enda jaoks probleemi lahendas, aitab mõista Schmidt-Leukeli skeem *inklusivism—eksklusivism—pluralism*, mida kasutatakse religioonide teistesse suhestumise kirjeldamisel. Ziegenbalg suutis jagada hinduismi enda jaoks osadeks, mille suhtes võttis erineva hoiaku: näiteks aktsepteeris ta moraali-filosoofiat (pluralistlik lähenemine), integreeris hindude ettekujutuse kõrgemast jumalast kristlikku maailmapilti (inklusivistlik lähenemine), kuid ei

²⁴Kamakshi P. Murti. India: The Seductive and Seduced “Other” of German Orientalism. Westport: Greenwood Press, 2001, lk 84.

²⁵Hans-Joachim Klimkeit. Zur Einführung. — Der Missionar als Forscher: Beiträge christlicher Missionare zur Erforschung fremder Kulturen und Religionen. Gütersloh: Mohn, 1988, lk 13.

tunnistanud muu hulgas hinduistlikke pühakirju ega jumalaid (eksklusivistlik lähenemine).

Mis puudutab mõistmist konkreetsemalt, siis Finn Collini järgi on iga hermeneutika aluseks heatahtlikkuse või ka interpretatoorse vastutulelikkuse printsiip (*principle of charity*),²⁶ mis tunnistab võimalust, et vastaspoolel võib teoreetiliselt õigus olla. Misjonär seda loomulikult lõpuni tunnistada ei saa, sest vastasel juhul puuduks ka põhjus misjonitegevuseks. Ziegenbalgi puhul võib täheldada vastaspoole tunnustamist isegi viimase piirini, mis tähendab, et tal oli olemas vähemalt *tahe* mõista. Kuigi ta ei saanud teise maailmavaate õigsust tunnistada, tunnistas ta — ja just selle poolest erineski oma kaasaegsetest — seda teist maailmavaadet ennast. See võimaldas tal hinduismi siiski niipalju mõista, et ta oli võimeline vahendama sellest küllaltki tõepäraselt pilti.

Siinkohal oleks paslik tuua paar tekstinäidet demonstreerimaks seda kuvandit, mis Taani-Halle misjonäridel eesotsas Bartholomäus Ziegenbalgiga hindude kohta oli ning mida nad oma kirjutiste abil Euroopasse vahendada püüdsid.

Ziegenbalgi kuvand hindudest

Kõigepealt peaks ehk vaatama juba mainitud eessõna *Kleinere Schriften*’ile, sest esiteks alustas Ziegenbalg sellega oma misjoniaruandeid HBs, teiseks on kõige esimeses lõigus kirjeldatud nii eurooplaste üldist arvamust hindudest kui Ziegenbalgi enda oma enne Indiasse jõudmist ja tema muutunud arvamust pärast keele õppimist ja kohaliku kultuuriga tutvumist. Järgneb *Kleinere Schriften*’i sissejuhatuse ja HB 1. osa, mis vabas tõlkes kõlab umbes nii:

Enamik kristlasi Euroopas on ilmselt arvamusel, et Malabari paganad [s.t hindud] on üks päris barbaarne rahvas, kes ei tea midagi ei ainsast tõelisest Jumalast ega muust õpetatusest, headest kommetest ega kõlbelistest voorustest. See tuleneb aga sellest, et eurooplased, kes hindude seas on elanud, ei ole nende keelt korralikult osanud ega nende raamatuid lugenud, vaid teinud oma järeldused ainult välise põhjal [- - -] aga kuna ma olen saanud lõpuks täielikult võimeliseks ise nende raamatuid lugema, avastasin ma, et nende

²⁶Finn Collin. *Theory and Understanding: A Critique of Interpretive Social Science*. New York: Blackwell, 1985.

seas õpetatakse neidsamu filosoofia distsipliine, millega tegelevad õpetlased Euroopas; ka on neil olemas korralik kirjapandud Seadus [Seaduse all mõistetakse siin religiooni, seega on jutt pühakirjast. — *Tlk.*], millest joltuvalt tuleb esitada kõiki teoloogilisi probleeme. Selle üle imestasin ma väga ja mul tekkis suur tahtmine õppida nende paganluse kohta nende enda tekstidest. Seejärel hankisin ma ühe raamatu teise järel, sealjuures vaeva ja raha säästmata, kuni ma olen lõpuks peale nende raamatute hoolsat lugemist ja braahmanite või preestritega dispuuteerimist jõudnud nii kaugele, et ma midagi kindlat nende kohta tean ja rääkida võin.²⁷

Sellest lõigust ilmneb, millised eelarvamused Euroopas 18. sajandi alguses India kohta valitsesid — nende küüsis oli ka Bartholomäus Ziegenbalg ise enne Indiasse minekut. Näinud aga, kuidas lood tegelikult on, vaimustus ta india kultuurist ja tegi endale ülesandeks seda Euroopas tutvustada ja aidata eelarvamusi kummutada. Keskseks teemaks, mida ta eurooplastele tamili hindudest vahendada püüdis, oli hindude kujutamine tsiviliseeritud kultuurrahvana. Võib arvata, et tähtsat osa mängis selles ka tema misjonitöö mainekujundus, ent Ziegenbalgi kuvand hindudest kui kultuurrahvast on väga tugev. Selle tõestuseks tõlkis ta ju kolm tekstigi saksa keelde. Ise kirjutas ta selle kohta nii:

Sellel usulahul [siddharid — *tlk.*] on aga väga ilusaid moraaliraamatuid, nii nagu ma ka käesoleva raamatu nende käest saanud olen. Ja kui ma nägin, et seal sisalduvad võrdlused ja elamise juhtnõõrid sugugi kohatud ei ole, leidsin, et ehk pole sobimatu, kui ma selle malabari [tamili — *tlk.*] keelest saksa keelde paneksin: mitte sellepärast nagu kristlastel pühas jumalasõnas küllaldaselt moraalireegleid ei oleks ja me neid paganatelt õppima peaksime: vaid ainuüksi selleks, et näidata, kui kaugele üks pagan ilma pühakirjata, ainult loomuliku valguse abil on jõudnud äratundmises moraaliseaduse kohta ja kuidas need Malabari paganad [hindud — *tlk.*] sarnanevad selle poolest väga kunagiste ladina ja kreeka paganatega ja isegi ületavad neid.²⁸

Et pilti konkretiseerida, toob Ziegenbalg võrdluse antiikajaga, mis oli eurooplastele väga hästi tuttav ja ka kõrgelt hinnatud. Et hindude filosoofia on võrreldav antiikfilosoofiaga ja seda isegi ületab, on väga kõrge hinnang, mida ei saa mitmeti mõista. Sellega näitab ta ühtlasi, et eurooplasteks olemine ei aseta tema meelest kedagi automaatselt teistest kõrgemale, mis oli enamiku eurooplaste jaoks tol ajal iseenesestmõistetav.

²⁷HB, 1. Cont, lk 44.

²⁸Bartholomäus Ziegenbalg. *Kleinere Schriften*. Amsterdam: Koninklijke Akademie van Wetenschappen, 1930, lk 25.

Hindude religioon kui kultuuri osa on tema arvates väärt etnoloogilist uurimist, ent on religioonina kasutu, sest ei tugine Jumala ilmutusele, vaid on läbinisti inimese enda vaimusünnitis, ehk nagu ta kirjutab oma *Genealogie's*:

Veendumusest, et on olemas üks Jumal, keda tuleks maailmas inimeste poolt austada, on nad iseenda jaoks Seaduse üles seadnud, kirjutanud palju religiooniraamatuid, viinud sisse igasuguseid ohvritalitusi, ehitanud palju pagode ja mõelnud välja igal pool oma maadel formaalse teenistuse, millega nad arvavad end Jumalat teenivat. Sellega jäävad nad aga tõelisest äratundmisest ja õigest jumalateenistusest siiski kaugemale, kuna nad on kasutanud enda juhina ainult mõistust, mis pattulangemise tulemusel ekslik ja rikutud on ja lasknud end samas Saatana poolt mitmel viisil eksiteele juhtida.²⁹

Seega on kogu hinduism vaid väline religioon, religiooni imitatsioon, sest hindudel puudub Jumala ilmutus ja nii ei oska nad teda teenida sisemiselt, vaid ainult väliste rituaalidega, nagu näitab ka järgmine kommentaar *Malabari korrespondentsis*, kus vastates küsimusele, mis on hindude religioonis patuna keelatud ja mis vooruste või heade tegudena soositud, loetles korrespondent hulga patte ja voorusi:

Siit on näha, et kõik nende head teod seisnevad ainult välistes asjades ega lähe kaugemale, kui neile ütleb *ius naturae* — loomulik seadus; samamoodi nagu ka nende arusaam pattudest vaid välistes asjades seisneb: kuigi korrespondent ei puudutanud siinkohal kõike, mida nad pattudeks või heategudeks klassifitseerivad.³⁰

Ajalooline kontekst ja Ziegenbalgi kuvandi eripära

Kindlasti ei taha ma Tranquebari misjonäridest rääkides väita, nagu olnuks nemad esimesed või lausa ainsad misjonärid varauusajal, kes tegelesid sihtmaa kultuuri ja religiooni teadusliku uurimisega, suhtudes misjoneeritavatesse inimlikkusega. Koos maadeavastustega kohe käivitunud aktiivne katoliiklik misjon võib ette näidata mitmeid misjoneid ja misjonäre, kelle tegevus Taani-Halle misjoni omaga sarnanes, näiteks frantsiskaan Bernardino de Sahagún, *Codex Florentinus*'e autor, mees, kelle tööd asteekide religioo-

²⁹Bartholomäus Ziegenbalg. *Genealogie der Malabarischen Götter*. Madras: Erlangen, 1867, lk 15.

³⁰HB, 7. Cont, lk 354.

ni ja kultuuri kohta peetakse etnoloogia alguseks ja eriti juba mainitud jesuiidid oma akomodatsioonimeetodiga ja viljaka uurimis- ja tõlketööga eelkõige Hiinas aga ka Indias.

Küll aga erines Bartholomäus Ziegenbalg neist pietistliku tausta poolest, mistõttu oli teistsugune ka tema vaatepunkt ja arusaam. See on väga oluline nii tema loodud hindude kuvandist rääkides kui kogu tänapäevase indoloogia jaoks, sest just jesuiitide kesksed kirjutised brahmanistlikust hinduismist on kujundanud eurooplaste arusaama Indiast ja hinduismist — tendents, mille mõju indoloogiale on märgata tänini. Ziegenbalg aga näeb asju teisest lähtepunktist ja tänu temale on üldse olemas ainulaadne tunnistus Lõuna-India hinduismist ajal, mil see oli Euroopa mõjudest puutumata ja mis näitab seda hoopis teises valguses, kui ollakse harjunud.

Eelkõige väljendub Ziegenbalgi India-pildi erinevus jesuiitide omast kahes asjas. Üks tuleneb tõigast, et ta õppis ära tamili, mitte sanskriti keele, samal ajal kui jesuiitidest hinduismiuurijad keskendusid vaid sanskritikeelsele kirjandusele ja jätsid rahvakeelsed tekstid täiesti tähelepanuta. Seega on nende vahendatav hinduism ainult ühe väikese, kuigi mõjuka grupi oma. Teiseks oli Ziegenbalg oma teoloogiliste vaadete ehk siis pietismi tõttu braahmanite suhtes väga kriitiline. Sealjuures hakkab silma, et tema kriitika on väga sarnane tolaeegse protestantide poleemikaga katoliiklaste vastu, mille keskpunktis on kitsa vaimulikegrupi ainuõigus pühakirja lugemisele ja tõlgendamisele. Kõige paremini väljendub Taani-Halle misjonäride hoiak braahmanite suhtes ühes allmärkuses *Malabari korrespondentsis*, milles tõenäoliselt Ernst Gründler kirjutab:

Lisaks paljudele muudele absurdsete asjadele, on braahmanid kogu rahva uskuma pannud, et nad on Brahma- ja seega jumalikust soost ja et nad oma päritolult teistest inimestest kõigist kõrgemal asuvad, mida kõik, suured ja väikesed, usuvad ja mitte ainult ei austa neid kõrgelt, vaid võtavad kõike, mida nad ütlevad ja õpetavad, ka vääramatu tõe pähe, olgu see mõistusega võttes nii absurdne kui tahes. Sest kõiges toetuvad nad Seadusele [veedadele — *tlk.*], mida nad aga kellelgi teisel näha ega lugeda ei lase.³¹

Kuna tänapäevane ajaloo- ja religiooniteadus huvitub just nimelt sellistest misjonäridest nagu Sahagún, Hiina jesuiidid ja Ziegenbalg, võibki jääda mulje, et varauusaegsete misjonäride puhul oli normiks inimlik ja austav suhtumine teiste religioonide esindajatesse ning võõraste kultuuride etnoloogiline uurimine. Aga neist huvitatakse just sellepärast, et tegu oli erand-

³¹HB, 7. Cont, lk 354.

like misjonäridega, levinud misjonipraktika oli hoopis teistsugune. Et saada aru Ziegenbalgi India-kuvandi erilisusest ja ka tähtsusest Euroopa mõtte- loos, toon võrdluseks, kuidas misjonärid enamasti talitasid, kasutades sel- leks Peruu ja Mehhikos tegutsenud jesuiit José de Acosta (1540–1600) raamatut *De procuranda indorum salute*, mis kujunes mitmeteks põlvkon- dadeks põhiliseks misjoni käsiraamatuks ja seda mitte ainult Ameerikas.³² De Acosta ei näe mitte-eurooplast üldsegi võrdväärse inimesena, kellega dialoogi pidada, vaid kellega tuleks käituda hoopis niimoodi:

Pane eeslile päitsed pähe ja paras koorem selga, võta, kui muudmoodi ei lä- he, ork, ja kui ta perutab, ära viruta raevus mõõgaga, vaid peksa mõõdukalt; ohja teda tasapisi enda alla, kuni ta harjub kuulekusega.³³

Kuna:

Põlgus, mida kreeklased barbarite vastu väljendasid või meie kaasmaalased indiaanlaste [või indialaste — *tlk*] vastu, on põhimõtteliselt sama, kui loomi peetakse inimestest madalamateks.

Ning veel:

Mis on inimesed ja mis loomad? Ühed on mõistuslikud, teised mõistuse- ta loomad. [---] Ma kordan: ära kaota julgust; indiaanlane või neeger on mõistusetu olend, elajas.³⁴

Kokkuvõte

Kui üritada Ziegenbalgi kuvandit hindudest kui võõra religiooni esindaja- test ja misjonitöö objektidest kokku võtta, tuleks eristada tema nägemust hindudest kui inimestest, nägemust nende kultuuri, filosoofia ja tsivilisat- siooni kohta ja nägemust nende religioonist.

Hinduism religioonina oli Ziegenbalgi jaoks väga üheselt mõistetav — tegu on paganlusega. Hindudel olevat küll olemas ettekujutus ühest Juma- last, aga neil puudub tema ilmutus — millena Ziegenbalg tunnistas ainult

³²Dokumente zur Geschichte der europäischen Expansion: Der Aufbau der Kolonial- reiche. Hrsg. von Matthias Meyn, Manfred Mimler, Anneli Partenheimer-Bein, Susanne Petersen-Gotthardt, Horst Pietschmann, Thomas Schleich und Eberhard Schmitt. München: Beck, 1987, 3. köide, lk 511.

³³Die maßgebliche Theorie der Mission: Auszüge aus dem Missionshandbuch des José de Acosta (1588). — *Ibid.*, lk 513.

³⁴*Ibid.* lk 512.

Piiblit —, ja seega jätab hinduism hindud ilma lunastusest kui religiooni eesmärgist. Ja kuigi ta tõlgendas paljusid hinduismi tavasid nende püüdlamisena sisemise ehk pietistliku arusaama järgi tõelise jumalateenistuse poole, jäi hinduism tema arvates siiski ainult väliseks religiooniks, mis koosneb vaid rituaalidest ja kombetalitustest. Ühesõnaga oli tegu ebausuga.

Samas ei defineeri Ziegenbalg paganlust kui sellist konkreetse religioonina, vaid üldise kultuuritüübina, mis kuulus ühe etapina varauusaegsesse kristlikku ajalookäsitlusse. Seega on India võrreldav Antiik-Kreeka ja -Roomaga, mis võimaldas Ziegenbalgil tamileid esitleda kultuurrahvana. Nii leidis ta võimaluse ühitada negatiivset pilti positiivsega, hinduism võis küll lunastuse seisukohast olla kasutu, ent hinduistlik filosoofia ja eetika omada sellegipoolest suurt väärtust. Ning siinkohal tuleb rõhutada just nimelt seda, et neil oli Ziegenbalgi jaoks väärtust *per se*, mitte kurioossusena, mille alla kõnealusel ajal kõik väljastpoolt Euroopat tulev liigitati.³⁵

Kõige selle eelduseks oli, et Taani-Halle misjonärid suhtusid India elanikkesse inimlikult — nemad olid täpselt samasugused inimesed nagu nad isegi. Niisugune lihtne asi ei olnud varauusajal sugugi iseenesestmõistetav. Pealegi tundis Ziegenbalg varjamatut sümpaatiat tamilite vastu. Eelkõige avaldasid talle kui pietistile muljet hindude kasinus toitumises ja joomises, askeetlikud joogatavad ja vagadus ning pühendumus oma jumalaile ehk *bhakti*. Ainuke vahe eurooplaste ja indialaste vahel seisneski religioonis, mis väljendus ka tema misjonistrateegias: Taani-Halle misjonärid suutsid üldjuhul kristianiseerimise lahus hoida europiseerimisest.

See kõik teeb Taani-Halle misjonist kultuurikontaktide ajaloos üsna erakordse juhtumi, mida iseloomustab mõistmistahe.

³⁵Sõnapaari *Merckwürdig und curieus* ehk 'tähelepanuväärne' või 'kummaline' ja 'kurioosne' kasutati siiski ka HBs *Malabarische Korrespondenz*'i kohta.